

BARLIQ BILIMLENDIRIW BASQISHLARINA ORTAQ POEZIYA

Darmenov Allayar Abdilxaq uli

Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı tayanish doktorantı
(Ulıwma bilim beriw mekteplerinde I. Yusupov ómiri hám dóretiwshiligine ajratılǵan saatlarǵa
sholıw)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10939364>

Annotaciya. Xalıq shayırları Ibrayım Yusupov dóretiwshiligini bilimlendiriw tarawınıń barlıq basqışlarında úyreniwge boladı. Maqalada ulıwma bilim beriw mektepleriniń “Oqıw”, “Ádebiyat” sabaqlıqlarında shayırlar ómiri hám dóretiwshiligine ajratılǵan saatlar boyınsha sholıwlar jasaladı.

Gilt sózler: Shayırlar Ibrayım Yusupov, sabaqlıq, ádebiyat, bilimlendiriw standartı, saat sanı, poeziya.

COMPANION POETRY FOR ALL LEVELS OF EDUCATION

Abstract. National poet Ibrayim Yusupov's work can be studied at all levels of education. The article analyzes the hours devoted to the poet's life and work in the "Reading" and "Literature" textbooks of secondary schools.

Key words: Poet Ibrayim Yusupov, textbook, literature, educational standard, number of hours, poetry.

СОПУТСТВУЮЩАЯ ПОЭЗИЯ ДЛЯ ВСЕХ УРОВНЕЙ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. Творчество народного поэта Ибраима Юсупова можно изучать на всех уровнях образования. В статье анализируются часы, посвященные жизни и творчеству поэта в учебниках «Чтение» и «Литература» общеобразовательных школ.

Ключевые слова: Поэт Ибраим Юсупов, учебник, литература, образовательный стандарт, количество часов, поэзия.

Qaraqalpaqstan xalıq shayırları I. Yusupov dóretiwshiligini bilimlendiriw basqışlarında oqıtıw máseleleri boyınsha kishigirim maqalalar, qollanbalar bar bolıwına qaramastan, bul boyınsha óz aldına úlken ilimiy miynet ele jaratılmaǵan. Shayırlar dóretiwshiligi qansha izertlengen menen ol qansha ısqılǵan sayın qayta jarqıray túsetuǵın almaz sıyaqlı ilimiy obyektlerge tiykar bola beredi. I. Yusupov dóretiwshiligi mektepke shekemgi hám mektep bilimlendiriwinde (baqsha hám ulıwma bilim beriw mektepleri), kásip-óner hám qánigelestirilgen mekteplerde, shayırlar atına qoyılǵan dóretiwshilik mektebinde, Prezident mektebinde, akademiyalıq liceylerde, joqarı oqıw ornı bakalavriatı hám magistraturasında da tolıqlay ótıledi. Qaraqalpaqstan Respublikasında shayırlar dóretiwshiligi úyrenilmeytuǵın birde-bir bilimlendiriw basqışın joq.

Baslawısh klaslarda I. Yusupov dóretiwshiligine óz aldına toqtalmaq, tek ǵana qosıqlarına orın beriledi. Úyge tapsırma sıpatında olardı yadlaw beriledi. Qaraqalpaqstan Respublikası mektepleri ushın sońǵı shıqqan sabaqlıqlar boyınsha analizleytuǵın bolsaq, 1-klass “Álipbe” sabaqlıǵında hám “Oqıw” kitaplarında shayırlar qosıqları berilmegen, 2-klass oqıw sabaqlıǵında Qaraqalpaqstan Respublikasınıń mámleketlik gimniniń avtorı sıpatında gimn menen qosa atı kórsetiledi.¹ 3-klastırnıń oqıw hám ana tili sabaqlıqları 2023-2024-oqıw jılınan baslap “Ana tili hám

¹ Oqıw kitabı. B. Qutlımuratov hám basqalar. Nókis. “Qaraqalpaqstan”. 2018.

oqıw sawatlılıǵı” degen atama menen shıǵa basladı hám bul eki pán bir kitap halına keltirildi. Bul sabaqlıq jámi 5 bapтан ibarat bolıp, sonıń jámi eki babında shayır qosıqları beriledi. 1-bólimde “Pillekesh qız qosıǵı” atlı, 2-bólimde “Xalıq sózleri”, “Estelik”, “Adam hám kosmos”² atlı qosıqları berilgen. 4-klasta oqıw sabaqlıǵında shayır qosıqları keltirilmegen.

5-klastıń 3-shereginde tastıyqlanǵan tematikalıq reje boyınsha Ibrayım Yusupovtıń ómiri hám dóretpeleri haqqında qısqasha maǵlıwmat hám “Jaqsı adamlar”, “Qaraqalpaqtı kóp maqtama kózimshe” qosıqları berilgen bolıp, bular ushın bir saat ajratılǵan. 6-klass ádebiyat sabaqlıǵında 3-sherekte “I. Yusupovtıń ómiri haqqında maǵlıwmat. “Ana tilime” qosıǵı” temasına bir saat, “Shóǵirme”, “Kúnshıǵıs jolawshısına” qosıqlarına bir saat, jámi 2 saat berilgen.

7-klass ádebiyat sabaqlıǵında shayır dóretywshiligine toqtap ótilmeydi. Bul klasta tiykarınan erte dáwirdegi ádebiy miyraslar ótıledi. 8-klastıń 4-shereginde shayırdıń “Aral elegiyaları” qosıǵına bir saat, “Búlbúl uyası” poemasına bir saat, jámi 2 saat ajratılǵan. 9-klass “Ádebiyat” sabaqlıǵında “I. Yusupovtıń ómiri hám dóretywshiligi. “Ayt sen Ájiniyazdıń qosıqlarınan”, “Seksewil”, “Kegeyli” qosıqları”na bir saat, “Tumaris” poemasına eki saat, jámi 3 saat ajratılǵan. 10-klass ádebiyat sabaqlıǵında shayırdıń ómiri hám dóretywshiligine óz aldına keńirek toqtalıp bir saat ajratılǵan bolsa, “Bul jer ele zor boladı”, “Sen degende” qosıqlarına bir saat, “Bul qalanıń kóshesinen júrgende”, “Mustaqıllıq maydanınan ótkende” qosıqlarına bir saattan, jámi 3 saat ajratıladı.

Pitkeriwshi 11-klass oqıwshıları ushın I. Yusupovtıń dóretywshiligi ádewir tereńirek formada beriledi. Klass sabaqlıǵında shayır dóretywshiligine barlıǵı bolıp 4 saat ajratıladı.

1. I. Yusupov ómiri hám dóretywshiligi
2. “Aktrisanıń ıǵbalı” poeması
3. “Ájiniyaz” operası
4. “Boranlı keshte”, “Jańa ásirge” qosıqları

Kórip turǵanıńızday, shayır dóretywshiligi mektep oqıwshılarınıń oy órisi, bilim dárejesine qaray ápiwayı balalar qosıqlarınan baslap iri kólemlı poemalarına shekem bólistirilip jaylastırılǵan. Hámme shayırlardıń dóretywshiligi de bunday barlıq mektep oqıwshılarına orta qoeziya bola bermeydi. Ayırımları baslawısh klaslarǵa, ayırımları orta klaslarǵa yáki tek joqarı klass oqıwshıları ushın arnalǵan bolıwı múmkin. Negizinde mektep sabaqlıǵına óz shıǵarmasınıń eniwiniń ózi shayır adam ushın baxıt. Sebebi seni mınlaǵan bala oqıwı, yadlawı, uzaq jıllar yadında saqlap júriwi bul úlken baxıt. Sonıń menen birge bul úlken juwappershilik te sanaladı. I. Yusupov usınday baxıtqa da erisken hám sonday juwappershilikti de sezine alǵan tulǵalı dóretywshi insan bola aldı. Onıń shıǵarmaların bir ǵana mektep bilimlendiriw basqıshında oqıtıw usılları boyınsha da úlken ilimiy miynet jaratıwǵa boladı.

Ulıwma bilim beriw mektepleriniń “Ana tili”, “Tárbiya” sıyaqlı sabaqlıqlarında da shayır shıǵarmaların misal retinde alıwlar ushırasadı. Biraq biziń izertlew obyektimiz tek ǵana tikkeley “Oqıw” hám “Ádebiyat” sabaqlıqları bolǵannan soń olarǵa diqqat awdarmadıq.

Shayır dóretywshiligin bilimlendiriwdiń túrli basqıshlarında ótiwge boladı hám ótilip kiyatır. Mektepke shekemgi bilimlendiriwden baslap magistratura basqıshına deyin de shayır dóretywshiligin úyrene beriwge boladı. Biz sóz etip otırǵan mektep bilimlendiriwinde I. Yusupov

² Ana tili hám oqıw sawatlılıǵı. Jıǵagúl Uspanova, Xurlıxan Abdıjabbarova. Tashkent. 2022.

tiykarinan shayır sıpatında qaraladı. Onıń bizge belgili “Ǵarrı tuttaǵı gúz” ocherkler toplamı, ondaǵı “Seydan ǵarrınıń gewishi” gúrrińi shayırdı sheber jazıwshı hám jurnalist sıpatında qarawǵa da túrtki bola aladı. Jáne de ol birqatar ilimiy maqalalardıń da avtorı. Onıń ilim tarawındaǵı izlenisleri joqarı oqıw ornı sabaqlıqlarında atap ótıledi.

Keyingi jılları bilimlendiriw tarawında rawajlangan eller tájiriybesin qollanıw tendenciyaları keń tús almaqta. Finlandiya tájiriybesi, PISA standartları sıyaqlı terminler tez-tez qulaqqa shalınadı. Sol tiykarda mektep programmaları da jańalanıp atır. Jasırarlıǵı joq, kópshilik mektep sabaqlıqları 10-15 jıl aldınǵı tayarlangan nusqa tiykarında qaytadan baspadan shıǵıp keledi. Ondaǵı bilimlendiriw standartları da sol qálpinde ózgerissiz qaladı. Házirgi bilimlendiriw standartları ádewir jetilisip, oqıwshılardı bir waqıttıń ózinde birneshe dúnyalıq bilimlerdi iyelewge múmkinshilik tuwdırıp atır. Shayır I. Yusupov ushın mektep sabaqlıqlarında berilgen saatlar da hár jılı qısqarıp yáki kóbeyiwi múmkin. Biraq ta ol heshqashan da bul sabaqlıqlardan alıp taslanbawı anıq.

REFERENCES

1. Oqıw kitabı. B. Qutlımuratov hám basqalar. Nókis. “Qaraqalpaqstan”. 2018.
2. Ana tili hám oqıw sawatlılıǵı. Jıǵagúl Usanova, Xurlixan Abdijabbarova. Tashkent. 2022.
3. И. Юсупов. Таңламалы шығармалары. Нөкис. Қарақалпақстан. 1982.